

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Диканський район

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2011

УДК 908(477.53)
ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7
3-43

***Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею.
Протокол № 7 від 14 вересня 2011 р.***

Головна редакційна колегія:

Волошин Ю.В., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;

Киридон А.М., доктор історичних наук, Київський міжнародний університет;

Кривошея В.В., доктор історичних наук, заступник директора Українського інституту національної пам'яті;

Мокляк В.О., заступник директора з наукової роботи Полтавського краєзнавчого музею;

Супрун Т.Ю., учений секретар Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;

Супруненко О.Б., кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України;

Титаренко В.П., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;

Титова О.М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК;

Фасій Г.І., начальник управління культури Полтавської облдержадміністрації;

Фесик К.Б., директор Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;

Якименко М.А., доктор історичних наук, професор, Полтавська державна аграрна академія.

Упорядкування, підготовка до друку В.О. Мокляка

При передруку, чи іншому використанні матеріалів, посилання на джерело обов'язкове.

***Відповідальність за достовірність наведених фактів,
правильність цитування несуть автори статей.***

Автори статей: В.А. Андрієць, В.М. Бака, Т.А. Бобровський, С.І. Бочарова, П.Я. Гавриш, Я.М. Городницька, О.П. Єрмак, А.Г. Заїка, О.І. Калашник, С.В. Калашник, І.М. Кулатова, О.С. Лимар, К.М. Мироненко, В.О. Мокляк, А.М. Наговіцина, В.А. Павленко, Г.М. Ротар, О.А. Скирда, В.П. Скорик, Р.А. Стеблій, О.Б. Супруненко, А.І. Тимошук, О.М. Ткаченко, О.В. Халимон, Н.Ф. Шаповал, В.В. Шерстюк, А.Л. Щербань.

Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область.

3-43 Диканський район [Текст] = Register of Monuments of History and Culture of Ukraine: Poltava Region. Dikanka district/ [упорядн., наук. ред. В.О. Мокляк]; автори статей: В.А. Андрієць, В.М. Бака, Т.А. Бобровський та ін. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 360 с., іл.

ISBN 978-966-182-176-6

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури України», що знаходяться на території Полтавської області. Даний випуск присвячений пам'яткам природи, археології, історії, архітектури та техніки, що розташовані на території Диканського району Полтавської області.

УДК 908(477.53)

ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7

© Полтавський краєзнавчий музей, 2011.

© Автори статей, 2011

© В.А. Андрієць, В.О. Мокляк, М.О. Радченка,

В.В. Шерстюка, О.Б. Супруненко, ілюстрації, 2011

© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2011

ISBN 978-966-182-176-6

краєзнавчого музею. – Полтава, 1996 // НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 270. – Арк. 4; Шерстюк В.В., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Звіт про археологічні обстеження території Диканського району з підготовки археологічної частини тому «Зводу пам'яток історії та культури» по Полтавській області у 2004 р. – Полтава, 2005 // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 430. – Арк. 28. – Рис. 2:17; Рудинський М. Матеріали до вивчення неолітичної доби сточища р. Ворскли. Станція в ур. Біла Гора під Полтавою. – Київ.: Друк. УАН, 1926. – С. 3; Рудинський М. Археологічні збірки Полтавського музею // Збірник, присвячений 35-річчю музею. – Полтава: вид. ПДМ, 1928. – Т. І. – С. 36; Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України. Полтавська область. – Київ.: Наук. думка, 1982. – С. 47; Соколова Л.М., Супруненко О.Б. Деякі археологічні знахідки з території Полтавщини (з нових надходжень до фондів ЦОДПА) // АЛЛУ. – Полтава: Археологія, 1997. – № 1–2. – С. 90. – Рис. 1:1; Супруненко А.Б. Археологические исследования Полтавского краеведческого музея (к 100-летию со дня основания) // Археологические исследования на Полтавщине: Сб. науч. статей. – Полтава: изд. ПКМ, 1990. – С. 17; Тахтай О. Передісторичні розшуки в межах Полтавської округи в роках 1926–1928 // Антропологія. – Київ.: вид. ВУАК, 1928. – Вип. 2. – С. 250–251.

*О.М. Ткаченко, А.Г. Зайка,
О.Б. Супруненко, В.В. Шерстюк*

173. Археологічний комплекс Михайлівка (Брусія) II, ур. Брусія: городище, селище та рештки курганного могильника роменської культури (X – поч. XI ст.), доби Київської Русі (XII – поч. XIII ст.), післямонгольського часу (2-га пол. XIII – XIV ст.), козацької епохи (кін. XVII–XVIII ст.) (археол.)

Складається з невеликого городища округлої форми, ділянок ескарпів та валу поряд із ним, селища, розташованого біля підніжжя укріплення, решток курганного некрополя.

Городище роменської культури та давньоруського часу в ур. Городище знаходиться за 0,15–0,20 км на північний захід від північної частини села, що носить назву Брусія.

Виявлене під час розвідок 1999 р. О.Б. Супрунєнком, І.М. Кулатовою, А.В. Гейком, К.М. Миронєнком. Обстежувалося О.Б. Супрунєнком і В.В. Шерстюком 2004 р.

Розташоване над північною околицею села, на краю заповідної діброви в ур. Парасоцьке, на вузькому відрозі третьої тераси правого корінного берега р. Ворскла, висотою близько 40 м над її рівнем, що стрімко вдається у заплаву, пануючи над коліном ріки та річечкою Багачкою (Тарапунькою, Черничкою), з численними старицями-сагами. Відріг має видовжену у широтному напрямку стрільчасту форму, розширену зі східного боку. Розширення підокруглої в плані форми, розміром 100 x 180 м, порівняно похило спускається на схід, до заплави, з перепадом висоти у 5–7 м, нижче – круто зривається до річища. На захід воно з'єднане із масивом корінного берега пануючим за висотою над відрогом перешийком, завширшки 50–70 м.

1. Уздовж перешийку, майже за широтною віссю природнього відгалуження плато, за 2,0 м від північно-східного краю схилу, помітні рештки оплилого валу висотою 0,6–1,0 м та шириною в основі 1,5–2,5 м. Протяжність його становить близько 125 м. Вал закінчується за 50–60 м від городища. Майже на всій протяжності він переритий окопами часу Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Навколишні схили, особливо північно-східний, зберігають сліди ескарпування, переходячи часто в урвище. Крутизна схилів становить 50–60°, а то й до 70°. На протилежному південно-західному боці вона значно менша. Тут розташований яр, утворений тимчасовими водотоками. Ескарпування перешийку з півдня й

південного сходу, з боку старого яру, пошкоджене прокладанням узвозу, напевне, пізньосередньовічної доби. Внизу, з півночі й північного сходу, біля підосви відрогу знаходиться досить рівна площа першої надзаплавної тераси, що здіймається над річищем на 2 – 3 м. Її ширина – 30 – 80 м, протяжність вздовж стариці – 200 – 250 м.

2. Рештки укріплення городища займають похиле розширення відрогу. Від перешийку вони відділені напільним заплалим ровом, що напівкільцем оточує городище із заходу і південного заходу. Городище належить до округлих у плані укріплень, що почали споруджуватися у Поворсклі з XII ст. Має форму неправильного овалу, розміром 44 x 52 м, і оточене оплелим валом, висотою 2,0 – 3,5 м, з шириною в основі 4,0 – 8,0 м та сплюсненням на вершині (ширина 1,5 – 2,0 м).

Західна, напільна частина укріплення захищена значно вищим відрізком валу, своєрідним «козирком», висотою до 6,0 м від дна рову, з шириною в основі близько 14,0 м. Ця частина валу, внаслідок ерозійних процесів, осунулася в бік майданчика, утворивши схил крутизною 30°. Ширина заплалилого рову коливається у межах 3,0 – 8,0 м, його глибина від рівня майданчика не перевищує 3,5 м, а здебільшого знаходиться у межах 2,0 – 2,5 м. Із західного боку дно рову трапецієподібної у перетині форми, воно лежить вище рівня майданчика укріплення, більше ніж на 3 м. Така ситуація виникла внаслідок сповзання частини відрогу з городищем по схилу під дією ерозійних процесів, викликаних впливом природних та антропогенних факторів. Адже на глибині 10–15 м нижче вершини плато, під суглинками, залягають потужні прошарки пісків, розміщені на пухких зволжених відкладеннях, по яких і сповзає верхня частина відрогу в бік заплави.

Площа майданчика, захищеного валами, – 27 x 30 м, тобто 0,08 га. Перепад висот на майданчику нині становить 3 м. Зі східного боку городища, вздовж схилу крутизною 40 – 45°, місцями вгадуються рештки оплилого і знищеного ерозією рову.

Поверхня майданчика, укріплень та перешийку задернована і вкрита грабово-буковими лісовими насадженнями.

У західній частині городища культурні нашарування залягають з глибини 0,20 – 0,25 см. До глибини 0,40 м лежить щільний горілий чорноземний шар, що містить вкраплення червоної перепаленої при високій температурі глини, котра походить із заповнення обгорілих дерев'яних конструкцій валу та клітей. Під ними знайдені рештки пісковикової кладки в основі валу. У верхній частині нашарувань відзначені фрагменти кераміки доби Руїни та Гетьманщини, що підтверджує факт заселення території пам'ятки у часи пізнього українського середньовіччя, а в горілих прошарках виявлені дрібні уламки роменської ліпної та давньоруської гончарної кераміки. Із заповнення рову походить залізний бронебійний черешковий наконечник стріли овально-кілеподібного перетину другої половини XIII – XIV ст.

3. Біля підніжжя відрогу розташований помітний останець третьої тераси, з розміщеною на ньому базою відпочинку Української медичної стоматологічної академії «Диканська діброва», споруди якої здіймаються по схилу майже від рівня підніжжя. Цей останець видовжений у меридіональному напрямку, має розміри 50 – 80 x 110 м (площа – близько 0,75 га), його висота над рівнем заглави не перевищує 28 м. Вершина останця сплюснена, зі слідами давнього ескарпування схилів.

Саме на території останця, на якому розташована база, вірогідно, і знаходи-

лося селище-посад городища, а також поселення пізнього етапу роменської культури. Про це свідчать знахідки роменської ліпної кераміки, зібраної край розорюваної під городища підшви і схилів відрогу. Вершина цього підвищення частково забудована, місцями заасфальтована і задернована. Верхню частину останця складають піщані нашарування. На його поверхні також зустрічається ліпна кераміка роменської культури та гончарна доби пізнього середньовіччя.

4. За 100–120 м від валів городища углиб відрогу розташоване невелике, поросле деревами, курганоподібне підвищення, висотою 0,50 м і діаметром 15 – 18 м, що може бути залишками кургану епохи бронзи – раннього залізного віку. Вздовж стрілки відрогу із валом помітні невеликі задерновані курганоподібні підвищення та сліди ще менших насипів, висотою 0,15 – 0,70 м і діаметром 4 – 8 м, яких нараховано не менше 10, котрі відповідають параметрам пізньороменських або давньоруських курганів.

Знахідки з півніжжя відрогу із городищем та на останці із базою відпочинку представлені уламками стінок ліпних горщиків пізнього етапу роменської культури. Глина добре випалена, відмучена, часто опіснена великозернистим товченим гранітом або піском, поверхня пригладжено-горбкувата. Тут же знайдене пряслице, виготовлене із рожевого овруцького шиферу із отвором в 1,0 см, а місцеві жителі розповідають про знахідку жорна «з рожево-червоного масткого каменю».

Значна кількість уламків посуду зі схилів мису належить димленим гончарній кераміці кін. XVII – поч. XVIII ст., а також дещо пізнішого часу, що прикрашена лінійно-хвилястими візерунками, нанесеними червоно-рудими ангобами.

Городище поки що є єдиною роменсько-давньоруською пам'яткою

в Диканському районі, до того ж, порівняно добре збереженою, яка запропонована Держкультурспадщині України для включення до Реєстру національного культурного надбання. Відкриття цього городища між Глинським археологічним комплексом та літописною Лтавою у Полтаві засвідчує існування авангардної оборонної лінії Русі у Ворсклинському порубіжжі XII – початку XIII ст. Городище начебто «замикає» перерваний ланцюжок укріплень і фортець кордону на межі середньої та нижньої течії Ворскли. Воно відноситься до 2-го типу укріплень давньоруської доби, за А.В. Кузою, і належать до числа городищ з плануванням оборонних споруд, які частково використовували форми рельєфу у XII–XIII ст. Його також можна вважати невеличким укріпленням, яке було авангардною заставою для захисту твердого броду в гирлі Багачки від кінноти та виконувало сигнально-сторожові функції у Середньому Поворсклі. Й не дивно, що саме повз це укріплення, як вважає академік П.П. Толочко, проходив шлях військ Гуюк-хана і Батия 1239 р., під час походу на Переяслав і Чернігів.

Джерела та література: Супруненко О.Б., Гейко А.В., Коваленко О.В., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Сапегін С.В. Звіт про археологічні розвідки по трасі проходження конденсатопроводу Більськ – Головні споруди «Солоха» – УСК «Селещина» на території Диканського, Зіньківського, Котелевського, Машівського та Полтавського районів Полтавської області в 1999 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1999/68«б»; НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 231. – Арк. 28 – 31; Шерстюк В.В., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Звіт про археологічні обстеження території Диканського району з підготовки археологічної частини тому «Зводу пам'яток історії та культури» по Полтавській області у 2004 р. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 430. – Арк. 22 – 25; Моргунов Ю.Ю. Функциональное назначение пограничных городищ Юго-Восточной Руси // Археологические исследования на Полтавщине: Сб. науч.

статей. – Полтава: изд. ПКМ, 1990. – С. 106, 108; Куза А.В. Древнерусские городища X-XIII вв.: Свод археологических источников. – Москва: изд. Ин-та археол. Рос. АН, 1996. – С. 29; Приймак В.В. Давньоруське місто Вир. – Білопілля, 1997. – С. 15; Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. – Киев: Абрис, 1999. – С. 163. – Рис. 42; Коваленко О.В., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Нове городище давньоруської доби у Середньому Поворсклі // АЛЛУ. – Полтава: Археологія, 1999. – № 2 (6). – С. 41 – 43; Супруненко О.Б. Про давньоруські центри Нижнього Поворскля // АЛЛУ. – Полтава: Археологія, 1999. – № 1 (5). – С. 24 – 25; Білоусько О.А., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Середньовічна історія Полтавщини (VI – перша пол. XVI ст.): Підручник. – Полтава: Оріяна, 2004. – С. 95; Супруненко О.Б., Приймак В.В., Мироненко К.М. Старожитності золотоординського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя. – Київ-Полтава: Археологія, 2004. – С. 35; Кішик В.В. Козача сага поблизу Диканьки // Полтавський краєзнавчий музей: Зб. наук. ст. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавства, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С. 414 – 419; Шерстюк В.В., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Розвідки в Диканському районі на Полтавщині // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. – Київ-Запоріжжя: Дике поле, 2006. – Вип. 8. – С. 54 – 56.

К.М. Мироненко, О.Б. Супруненко

174. Археологічний комплекс Михайлівка (Брусія) III, ур. Брусія: селище (скіфський час, VII – V ст. до н.е., фінал пізнього українського середньовіччя, XVII – XVIII ст.) (археол.)

Селище знаходиться за 0,2 – 0,3 км на захід, над північною околицею села.

Відкрите розвідками В.А. Грінченка і М.Я. Рудинського на початку 1920-х рр. Згадується Г.О. Сидоренко у реєстрі пам'яток археології Диканського району. В дослідженні М.Я. Рудинського, присвяченому опису археологічної збірки Полтавського музею, відомості

про наявність неподалік с. Михайлівка селища скіфського часу відсутні. Вірогідно, Г.О. Сидоренко посилалася на дані обстежень М.Я. Рудинського, наведені в рукописному «Каталозі археологічного відділу» Полтавського музею (т. 2). Оглядалося О.Б. Супруненком 1981 р. Можливо, саме його рештки на периферії поселення виявлені В.В. Шерстюком і О.Б. Супруненком восени 2004 р.

Розташоване на краю плато високого корінного берега р. Ворскли, на округлому задернованому відрогоподібному виступі та у верхній, більш-менш пологій, частині його схилу. Видовжене у меридіональному напрямку вздовж русла річки. Площа пам'ятки встановлена приблизно – не менше 4 га (60 – 100 x 400 м). Уся територія вкрита лісонасадженнями, поросла кущами або задернована. Товщина культурних нашарувань, встановлена за оголеннями, – близько 0,4 – 0,5 м.

Знахідки представлені фрагментами характерного ліпного посуду, в тому числі з проколами під вінцем, уламки якого трапляються у купках ґрунту, вигорнутих з нір землерийів. Виявлені кілька фрагментів рожевоглиняних античних амфор, стінки ліпних лискованих черпаків з геометричним візерунком.

Окремі ділянки нашарувань селища збереглися на уступах-відрогах та останцях вздовж схилу гори, на 8 – 30 м нижче плато. Так, на одному з них, на північ від асфальтованого під'їзду до села з боку смт. Диканька, справа від виходів пісковиків, на невеликому останці, що використовується під городи, зібрані уламки ліпного посуду скіфського часу та гончарного козацької епохи, представленого уламками димленої кераміки з відбитками геометричного штампу.

Поселення належить до числа типових відрогових селищ ворсклинського

Наукове видання

Упорядник – **МОКЛЯК** Володимир Олександрович

**ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Диканський район

Відповідальні за випуск: В.О. Мокляк, Т.Ю. Супрун, К.Б. Фесик,
Комп'ютерна верстка – В.В. Радченко
Англійський текст – М.Г. Кондратенко

Підписано до друку 15.11.2011 р.
Формат паперу 70×100/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 29,3. Тираж 400 пр. Зам. № 4266.

Видавець і виготовлювач ТОВ «АСМІ».
36011, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2.
Тел./факс: (0532) 56-55-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК №3357 від 25.12.2008 р.